

Μνήμων

Τόμ. 22 (2000)

Τριαντάφυλλος Αθ. Γεροζήσης, Ανταρτόπουλο στο ΔΣΕ. Το χαμένο ημερολόγιο

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.596](https://doi.org/10.12681/mnimon.596)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΟΚΚΙΝΟΣ Γ. (2000). Τριαντάφυλλος Αθ. Γεροζήσης, Ανταρτόπουλο στο ΔΣΕ. Το χαμένο ημερολόγιο. *Μνήμων*, 22, 275-279. <https://doi.org/10.12681/mnimon.596>

πλοκής, καθώς αναπτύσσονται σε διάφορες παραλλαγές.

Η μνημειώδης μελέτη του Λεονταρίτη θέτει πολύ υψηλά κριτήρια, τα οποία θα πρέπει πλέον να εκπληρώνουν και στη χώρα μας οι νέες συμβολές σ' αυτό τον τομέα της ιστορικής γραφής. Συγχρόνως, αναδεικνύει την ανάγκη να ερευνηθούν εξίσου συστηματικά και διορατικά τα πριν και τα μετά από την πρώτη αυτή φάση του Διχασμού, δηλαδή οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και

ο Μεσοπόλεμος. Μάλλον θα μείνει για πολύ καιρό το βασικό έργο πολιτικής και διπλωματικής ιστορίας, στο οποίο θα στηρίζεται η μελέτη της Ελλάδας κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αλλά ποτέ δεν θα πάψει να αποτελεί απαραίτητο βοήθημα για τους ερευνητές των βαλκανικών περιπετειών του εικοστού αιώνα, όσο και για το μέρος εκείνο του καλλιεργημένου κοινού, που θα θέλει να εμβαθύνει στις ρίζες των σημερινών πολιτικών μας διλημάτων.

ΣΠΥΡΟΣ ΜΑΡΚΕΤΟΣ

Τριαντάφυλλος Αθ. Γεροζήσης, *Ανταρτόπουλο στο ΔΣΕ. Το χαμένο ημερολόγιο*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 2000, 483 σ.

Γνωρίζουμε τον Τριαντάφυλλο Γεροζήση ως ερευνητή της ελληνικής κοινοβουλευτικής και συνταγματικής ιστορίας και ως μελετητή του ρόλου του στρατού στην ελληνική πολιτική ζωή. Στο τελευταίο του βιβλίο όμως ο Γεροζήσης εγκαταλείπει την οπτική γωνία του κοινωνικού επιστήμονα επιχειρώντας να καταγράψει και να αναδείξει τα βιώματα και τις αναμνήσεις του από τη συμμετοχή του στον Εμφύλιο Πόλεμο ως νεαρού εθελοντή αγωνιστή του Δημοκρατικού Στρατού στην περιοχή της Θεσσαλίας και της Νότιας Μακεδονίας*.

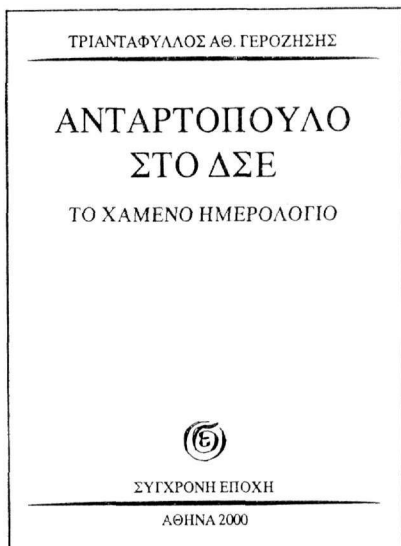
Το *Ανταρτόπουλο στο ΔΣΕ* είναι ένα βιβλίο απολογισμού, μια προσπάθεια διαχείρισης της ήττας. Στο βιβλίο αυτό, που ταλαντεύεται ανάμεσα στον ιστορικό ιδεαλισμό και την ιστορική μαρτυρία, το τραυματικό παρελθόν του Εμφυλίου Πολέμου υπεραναπληρώνεται, καθώς τα ηρωικά παραδείγματα των ανώνυμων αγωνιστών, που αποτυπώνονται στις σελίδες του, λειτουργούν ως κανονιστικό πρότυπο για το παρόν και το μέλλον.

* Ένα τμήμα της βιβλιοκρισίας δημοσιεύτηκε στο ένθετο «Βιβλιοθήκη» της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία* στις 15 Σεπτεμβρίου 2000.

Πρόκειται για λόγο προσωπικής μαρτυρίας, λόγο πρωτοπρόσωπο, φυγόκεντρο εγωκεντρικό, υπόρρητα ενδοσκοπικό. Για ένα κείμενο που έχει μεικτό χαρακτήρα απομνημονεύματος και αυτοβιογραφίας, αφού συμπλέκει τον μικρόκοσμο των ατομικών παθών με τον μακρόκοσμο της πραγμάτωσης του πολιτικού οράματος ενός σημαντικού τμήματος της ελληνικής κοινωνίας. Για ένα κείμενο που προϋποθέτει τη δοκιμασία της μνήμης, το χρέος της ανάμνησης, της διαρκούς αναψήλαφησης, της δικαίωσης μέσα από την ουτοπία της αφηγηματικής αναπαράστασης των γεγονότων, της επικαιροποίησης του αγώνα των χαμένων συντρόφων, την ευθύνη, τελικά, της αφηγηματικής διάσωσης των ιχνών εκατοντάδων ανθρώπων. Αυτών που οι ιστορικοί έχουν συνηθίσει να αποκαλούν «σιωπηλούς μάρτυρες της ιστορίας» και οι οποίοι, όπως επιδιώκει να δείξει το βιβλίο του Γεροζήση, από ενεργούμενα της κρατικής εξουσίας και της κομματικής ηγεσίας κατόρθωσαν στις συνθήκες της Εθνικής Αντίστασης και του Εμφυλίου Πολέμου να μετατραπούν σε συνειδητά και ενεργά ιστορικά υποκείμενα.

Βιβλία σαν αυτό δικαιώνουν την άποψη του Paul Ricoeur για την κοινωνική προ-

τεραιότητα της μνήμης έναντι της ιστορικής έρευνας, του βιώματος έναντι της ιστορικής αλήθειας, για την αναγκαιότητα δηλαδή της ανάκλησης του παρελθόντος ως στοιχείου της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας. Άλλωστε, όπως είναι γνωστό, τα υποκείμενα συγκροτούνται μέσα από την αφήγηση της ιστορίας τους. Κατά συνέπεια, αυτό που διακυβεύεται πρωταρχικά είναι η συλλογική και ατομική δικαίωση, η αναζήτηση νοήματος, και όχι η πιστή αναπαράσταση και η ορθή ερμηνεία της ιστορικής πραγματικότητας.

Το βιβλίο του Γεροζήση θέτει ερωτήματα που αφορούν στις διαδικασίες συγκρότησης της ατομικής και συλλογικής μνήμης: στην επιλεκτικότητα, την ιστορικότητα και τη διαρκή ανακατασκευή της, καθώς και στη διάσταση της καταγεγραμμένης ατομικής μνήμης (ημερολόγια, αυτοβιογραφικά κείμενα κλπ.) ως ιστορικής πηγής. Για να επικαλεστούμε και πάλι τους όρους του Ricoeur, στο βιβλίο του Γεροζήση αναδεικνύεται μια μνήμη που για ολόκληρες δεκαετίες απαγορευόταν η ανάκλησή της, γεγονός που οδηγούσε στην αποδιοργάνωση της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας των φορέων της. Μια

μνήμη που, καθώς απελευθερώθηκε από τους εξωτερικούς και εσωτερικούς καταναγκασμούς, μεταστοιχειώθηκε σε μνήμη-καθήκον, σε ηθική αναγκαιότητα της ανάμνησης, σε πράξη αντίστασης-διεκδίκησης ενός αναδρομικά δικαιωμένου παρελθόντος, που αναζητεί τη γενεαλογία του και επιζητεί την ενσωμάτωσή του στο ενιαίο εθνικό αφήγημα.

Το βιβλίο του Γεροζήση κινείται στο μεταίχμιο της καταπιεσμένης και της ηθικά επιβεβλημένης μνήμης. Δεν αναπαράγει, ωστόσο, μια ιδεολογικά χειραγωγημένη κομματική μνήμη, παρά το γεγονός ότι δημιουργεί την εντύπωση ότι μεγάλα ερωτηματικά καλύπτονται από «σοφές σιωπές», είτε γιατί λείπει η σταθμισμένη γνωμάτευση της επιστήμης της ιστορίας είτε γιατί η κριτική εγρήγορση του συγγραφέα υποτάσσεται στη συλλογική συγκίνηση του ματαιωμένου αγώνα, θέτοντας στο περιθώριο την ιστορική στοχαστικότητα και προτάσσοντας τη βιωματικότητα και τον αυθορμητισμό ως μηχανισμούς πλοήγησης στην τρικυμισμένη θάλασσα του παρελθόντος. (Άλλωστε, το εύρημα της αφήγησης από τη σκοπιά του εφήβου εξυπηρετεί ακριβώς αυτή τη σκοπιμότητα).

Η επίγνωση της αρνητικής ιστορικής συγκυρίας που δεν επέτρεψε —παρά την τεράστια σπατάλη ανθρώπινου δυναμικού και υλικών πόρων— την πραγμάτωση των ιστορικών δυνατοτήτων, οι όποιες είχαν διαφανεί με τη μαζική συμμετοχή στην Εθνική Αντίσταση, την αδυναμία των αστικών πολιτικών κομμάτων και την ηγεμονική παρουσία του ΚΚΕ, καθώς και η κριτική προσέγγιση και αρνητική αποτίμηση του παρόντος, συγκροτούν τα στοιχεία που καθορίζουν τις ιδεολογικές συντεταγμένες του βιβλίου.

Η υπόρρητη, συναισθηματικά όμως συγγνωστή, θυματοποίηση του ΚΚΕ δεν επιτρέπει στον συγγραφέα να προσεγγίσει κριτικά και δυναμικά τη ματαίωση των ιστορικών προσδοκιών της επαναστατημένης ελληνικής Αριστεράς στις συνθήκες του αρχόμενου Ψυχρού Πολέμου. Αντίθετα, η

συνδυαστική προσέγγιση της στρατηγικής και της τακτικής του ΚΚΕ, η αξιολόγηση των τεκταινομένων στην Ελλάδα με βάση τον συσχετισμό δυνάμεων στη διεθνή σκηνή και η ταυτόχρονη ερμηνευτική προοπτική του ΚΚΕ τόσο ως θύματος όσο και ως θύτη, θα παρείχαν στον συγγραφέα τη δυνατότητα να διαβεί αλώβητος από τις μυλόπετρες της δαιμονοποίησης-αγιοποίησης της ιστορίας, στη γοητεία των οποίων, δυστυχώς, υποκύπτει, αλλά και να μετατρέψει τον μικρόκοσμο των ατομικών βιωμάτων σε πλαίσιο ανάδειξης των αγκυλώσεων και των αδυναμιών της ελληνικής κομμουνιστικής ηγεσίας.

Σπάνια ο συγγραφέας αρθρώνει κριτικό λόγο. Κυρίως όταν αναφέρεται στο μηχανισμό της εσωτερικής προπαγάνδας του Δημοκρατικού Στρατού. Ενός μηχανισμού, ο οποίος, αποσκοπώντας στην απόκρυψη της αρνητικής τροπής των γεγονότων ή υπερβάλλοντας στο ζήτημα της προσδοκώμενης στρατιωτικής ενίσχυσης από τη Σοβιετική Ένωση και τις άλλες σοσιαλιστικές χώρες, συνέβαλε στην υπονόμηση του ηθικού και του επαναστατικού φρονήματος των μαχητών, τα οποία, σύμφωνα με τον συγγραφέα, αποτελούσαν το κομβικό σημείο συνοχής και τον ουσιαστικότερο παράγοντα της αποτελεσματικότητας του Δημοκρατικού Στρατού (σ. 227).

Προφανής στόχος του βιβλίου είναι η καταγραφή βιωμάτων και γεγονότων μέσα από την «ανεπεξέργαστη», «δήθεν» αδιαμεσολάβητη ματιά ενός εφήβου. Ο στόχος αυτός πραγματώνεται αφενός με την προσφυγή στη λογοτεχνική σύμβαση του χαμένου ημερολογίου, που αποτελεί βασικό στοιχείο μυθοπλασίας, και αφετέρου με τη χρήση της ανεπιτήδευτης συνειρμικής γραφής, η οποία παραπέμποντας στην αφηγηματική τεχνική της προφορικότητας ανασύρει στην επιφάνεια τη στρωματογραφία της διαρκώς ανακασκευαζόμενης μνήμης του συγγραφέα, τις ετερόκλητες δηλαδή μαρτυρίες που συγκρατήθηκαν στην προσωπική μνήμη του αφηγητή όχι τόσο λόγω της ιστορικής τους σημασίας και της μετέ-

πειτα συστηματικής επεξεργασίας τους, όσο λόγω της απήχησης που είχαν στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και στην πορεία της ζωής του νεαρού πρωταγωνιστή.

Αναφερόμαστε σε μια μνήμη που δεν οργανώνεται μόνο με αφετηρία τη χρονική ακολουθία των βιωμάτων και των γεγονότων (κάθετη άρθρωση), αλλά και τη συνειρμική παράθεση συμβάντων ή ατομικών περιπτώσεων (οριζόντια άρθρωση). Ιδιαιτερότητα που αναδεικνύει το πολύμορφο κοινωνικο-πολιτισμικό μωσαϊκό των αγωνιστών του Δημοκρατικού Στρατού, το εκκρεμές της σύγκλισης-απόκλισης ατομικών επιλογών και κομματικών στόχων, αλλά και την υποκειμενικότητα ως βασική παράμετρο της κοινωνικής και της σύγχρονης πολιτικής ιστορίας.

Αυτή, άλλωστε, είναι και η βασική ιδιοτυπία και διαφορά του βιβλίου του Γεροζήση σε σχέση με την πλημμυρίδα των σχετικών μαρτυριών που είδαν το φως της δημοσιότητας στη διάρκεια της τελευταίας κυρίως δεκαετίας:

Πρόκειται αφενός για μια εκδοχή ιστορίας «από τα κάτω», ιστορίας των απλών ανώνυμων αγωνιστών, ιστορίας της καθημερινότητάς τους. Οι εκατοντάδες άνθρωποι, που παρελαύνουν από τις σελίδες του βιβλίου, δεν παρουσιάζονται εξιδανικευτικά, όπως απαιτεί η κομματική αγιολογία, ούτε σαν άψυχα νευρόσπαστα μιας ολοκληρωτικής στρατιωτικής μηχανής. Είναι καθημερινοί άνθρωποι που προσπαθούν να απαλλαγούν από την ιδιοτέλεια, τις μικρότητες και τον φόβο υπηρετώντας με αυτοθυσία το ιδεώδες της συλλογικής και ατομικής χειραφέτησης.

Πρόκειται αφετέρου για μια λογοτεχνική εκδοχή —παρά τη θέληση ίσως του συγγραφέα— που παραπέμπει —με λανθάνοντα, βέβαια, τρόπο— στο μυθιστόρημα μαθητείας, στο Bildungsroman. Παράλληλα, το υπόροητο θέμα του βιβλίου (η ατέλειωτη πορεία χωρίς σκοπό ή για έναν άγνωστο σκοπό), το όλο σκηρικό της αφήγησης και η ίδια η μυθιστορηματική πλοκή προϋποθέτουν, κατά τη γνώμη μου, το αλ-

ληγορικό και απομυθοποιητικό Κιβώτιο του Άρη Αλεξάνδρου. Παρά το γεγονός, βέβαια, ότι στην περίπτωση του Γεροζήση η επαναστατική αισιοδοξία και η πίστη στην κομματική ηγεσία, στο δίκαιο και στο εφικτό του αγώνα, δεν αμφισβητούνται παρά μόνο συγκαλυμμένα σε στιγμές κρίσης ή αναδρομικής προσέγγισης των γεγονότων υπό το κράτος ευρύτερων αρνητικών εξελίξεων.

Ωστόσο, στο βιβλίο του Γεροζήση η διαμόρφωση του χαρακτήρα και η αυτογνωσία του ήρωα δεν επιτυγχάνονται με την ατομική του περιπλάνηση και τη σύγκρουσή του με την πραγματικότητα, αλλά με τη συμμετοχή του στην κοινή υπόθεση, με την ώσμωση υποκειμενικότητας και συλλογικότητας, με τη διαρκή αντιπαράθεση του επαναστατημένου εγώ με τις νοητικές του αδράνειες και τις κατεστημένες συνήθειες, με τη σφυρηλάτηση ενός νέου ιδεατού εαυτού σε συνθήκες ακραίου κινδύνου.

Αν στο μυθιστόρημα μαθητείας η διάπλαση του ήρωα πραγματοποιείται μέσω της σύγκρουσής του με το νοσηρό αστικό περιβάλλον και τις υποκριτικές αξίες του αστικού πολιτισμού, στο βιβλίο του Γεροζήση αντίμαχος είναι η φοβισμένη και σκλαβωμένη πόλη και σύμμαχος η φύση, οι δύσβατοι ορεινοί όγκοι του Ολύμπου, του Βερμίου και των Πιερίων, που αποτελούν τον στίβο για την αντιπαράθεση του ήρωα με τον εαυτό του και το εγκόσμιο κακό. Ανατρέπεται δηλαδή στην προκειμένη περίπτωση το πλαίσιο της παράδοσης του μυθιστορηματικού ρεαλισμού, όπου κυριαρχούσε η πόλη, πεδίο εκδίπλωσης της προσωπικότητας και των δημιουργικών δυνατοτήτων του ήρωα. Τώρα το ρόλο του πλαισίου για λόγους ιστορικούς-συγκυριακούς, αλλά και αξιακούς, διαδραματίζει το βουνό, η άγρια, αλλά και φιλόξενη φύση, η γη της ελευθερίας και του πόνου, που γειτνιάζει με τον ουρανό και εξωθεί στην αναζήτηση του απολύτου, στην ανυστερόβουλη προσφορά για τη δημιουργία του νέου κόσμου, για την υποκατάσταση του

πολιτισμού της πόλης από τον πολιτισμό της φύσης. Η φύση αντιμετωπίζεται πλέον ως ο χώρος καλλιέργειας και ανάπτυξης των ατομικών ικανοτήτων, ως το πεδίο της ατομικής καταξίωσης και της πραγμάτωσης της συλλογικής χειραφέτησης. Το ρομαντικό υπόβαθρο αυτής της αντίληψης είναι προφανές. Ωστόσο, η φύση εδώ δεν είναι σκοτεινή και υποστασιοποιημένη, αλλά λίκνο του ανθρώπινου αγώνα για ελευθερία, δικαιοσύνη και αυτογνωσία.

Η περίπτωση του Γεροζήση δεν εκφράζει μια κανονικότητα, μια εδραιωμένη νοοτροπία, μια κυρίαρχη συμπεριφορά. Εκφράζει, αντίθετα, το άλμα, το σχεδόν αδιανόητο, το απρόσμενο, την αιρετικότητα ενός παιδιού δεκαπέντε χρόνων που, μόλις εισέρχεται στην εφηβική ηλικία, οι ιδεολογικές του ανησυχίες, η οικογενειακή αγωνιστική παράδοση, το αίσθημα της πληγωμένης τιμής και ο παράτολμος χαρακτήρας του το ωθούν στην εγκατάλειψη του παραδεισιακού χρόνου της παιδικής αθωότητας, στο παιχνίδι με το θάνατο ως μαθητεία στην ελευθερία, στη συμμετοχή στα ιστορικά δρώμενα, στον αγώνα για την πραγμάτωση της επαναστατικής ουτοπίας, στην κατεξοχήν διαδικασία για την αρτίωση του εαυτού και τη διαμόρφωση της υποκειμενικότητας. Μιας υποκειμενικότητας που ενσαρκώνεται όχι μόνο με τον εσωτερικό αγώνα, αλλά κυρίως με την ανιδιοτελή συμμετοχή στην ομάδα, με την πρόταξη της συλλογικότητας, με την επαναστατική μέθεξη.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, κατά τη γνώμη μου, το βιβλίο του Γεροζήση στα σημεία εκείνα όπου αποτυπώνονται οι ενδείξεις της διαφανόμενης κατάρρευσης, τα συμπτώματα της προϊούσας διάβρωσης της επαναστατικής νοοτροπίας, η επίγνωση της επερχόμενης ήττας. Επίγνωση που ενισχύεται από την απροθυμία των κυβερνητικών δυνάμεων να εξακολουθήσουν τη συστηματική αντιπαράθεση με τον Δημοκρατικό Στρατό στη διάρκεια του καλοκαιριού του 1949.

Συσχετίζοντας εκ των υστέρων αυτές

τις ενδείξεις, μπορούμε να ανασυγκροτήσουμε τον εσωτερικό χρόνο της πορείας προς την ήττα με αφετηρία το καλοκαίρι του 1949, όπως επίσης και τον τρόπο που βιώθηκε το επερχόμενο τέλος της επαναστατικής ουτοπίας. Οι σημαντικότερες ενδείξεις είναι οι εξής:

— Η λιποταξία μαχητών από τις τάξεις του Δημοκρατικού Στρατού και η μεταστροφή αρκετών από αυτούς, η οποία γίνεται ιδιαίτερα εμφανής από τα μέσα του καλοκαιριού του 1949.

— Η αδυναμία χρονικού προσδιορισμού και προσανατολισμού των περιπλανώμενων ομάδων του Δημοκρατικού Στρατού, το αίτημα της ομοιομορφίας του χρόνου και η σταδιακή επαναφορά στον κυκλικό χρόνο της φύσης, που είχε ως αποτέλεσμα την απώλεια επαφής με την πραγματικότητα.

Τέλος, η διασπορά της ψυχολογίας της

ήττας, η αρνητική αυτοεκτίμηση των μαχητών, η πρόταξη του ατομικού έναντι του συλλογικού, η ανάπτυξη στρατηγικών ατομικής επιβίωσης, ο κλονισμός της πειθαρχίας, σε τελευταία ανάλυση, η ανάπτυξη κεντρόφυγων τάσεων και η υπονόμηση της συνοχής και της αλληλεγγύης της ομάδας.

Η σύντομη αυτή κριτική παρουσίαση του βιβλίου του Τριαντάφυλλου Γεροζήση έχει και ένα συγκαλυμμένο σκοπό: να συνηγορήσει υπέρ της άποψης ότι η ελληνική επιστημονική ιστοριογραφία πρέπει σύντομα να εγκύψει στη μελέτη των μαρτυριών του Εμφυλίου όχι μόνο στην προοπτική της συνολικής εποπτείας και της σφαιρικής ερμηνείας των γεγονότων, αλλά και της ανάδειξης του παράγοντα της υποκειμενικότητας ως βασικής παραμέτρου της κοινωνικής και πολιτικής ιστορίας και της μελέτης των μηχανισμών συγκρότησης της ατομικής και συλλογικής μνήμης.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Δημήτριος Χ. Σκλαβενίτης, *Νάνος Βαλαωρίτης. Χρονολόγιο - Βιβλιογραφία - Ανθολόγιο (από το 1933 ως το 1999)*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα, Νεφέλη, 2000, 392 σ.

Όταν οι εκδότες μου ζήτησαν να πάρω μέρος στην παρουσίαση του βιβλίου, το θεώρησα ως συνέχεια των συζητήσεών μας με το συγγραφέα του, για το βιβλίο και το Νάνο Βαλαωρίτη, που συνεχίζεται αδιάκοπα τα τελευταία πέντε χρόνια. Παράσχεα λοιπόν, όπως θα έλεγε ο Σικελιανός, στο χτίσιμο και την έκδοση αυτού του βιβλίου και μπορούσα να καταθέσω τη μαρτυρία μου*.

Επιτρέψτε μου όμως, μια και είμαι ο πρώτος ομιλητής, και παρόλο που οι πε-

ρισσότεροι γνωρίζετε το βιβλίο, να αρχίσω με την τυπική παρουσίασή του.

Στις 20 σελίδες των προλεγομένων ο αναγνώστης θα βρει την απολογία του συγγραφέα: το σκοπό της εργασίας, τη μέθοδο που ακολουθήθηκε, τη δομή του βιβλίου, την ομολογία των οφειλών σε εκείνους που τον συνέδραμαν, με πρώτο τον ποιητή, ο οποίος με την επιστράτευση της μνήμης του και τις έρευνές του μπόρεσε να αναπληρώσει πολλά από εκείνα τα οποία προσφέρει συνήθως ένα πλήρες και καταταγμένο αρχείο. Μια σύντομη παρουσίαση του βίου και του έργου του Νάνου Βαλαωρίτη, που παρεμβάλλεται, δικαιολογεί τη σκοπιμότητα του εγχειρήματος: καταγραφή του βίου και του έργου ενός δημιουργού, που εγκαταστάθηκε σε πολλούς τό-

* Ομιλία κατά την παρουσίαση του βιβλίου, που οργάνωσαν οι εκδότες, στη Στοά του Βιβλίου, στις 10 Οκτωβρίου 2000. Οι άλλοι ομιλητές ήταν η φιλόλογος Ανθούλα Δανιήλ και ο ποιητής Ανδρέας Παγουλάτος.